

Ю. КАПЦА, І. МАЛЬЧЕВСЬКИЙ,
Н. АРАЛОВА, Л. ФЕДЧЕНКО

ОЦІНКА ВАРТОСТІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В НАУКОВИХ ОРГАНІЗАЦІЯХ

Нині в майні підприємств і установ, зокрема інститутів НАН України, значно зростає частка інтелектуальної власності (нематеріальних активів). Актуальності набуває розробка методики та організація обліку такого виду майна. Центром інтелектуальної власності та передачі технологій (ЦІВПТ) НАН України вироблені щодо цього рекомендації, які спираються на сучасні тенденції і підходи до оцінки об'єктів інтелектуальної власності.

Вартість інтелектуальної власності залежить від мети оцінки (визначення ринкової вартості або вартості для бухгалтерського обліку) та застосовуваних підходів. При цьому виникає ряд складних питань, пов'язаних, з одного боку, з різноманітністю об'єктів інтелектуальної власності (винаходи, корисні моделі, промислові зразки, знаки для товарів і послуг, програми для ЕОМ, бази даних, ноу-хау, результати НДДКР тощо), а з другого — з різними формами їх практичного використання як нематеріальних активів.

Інтелектуальна власність — особливий вид власності, який охоплює всі права, що поширюються на літературні, художні, наукові твори, виконавську діяльність акторів, звукозапис, радіо- і телевізійні передачі, винаходи, промислові зразки, знаки для товарів і послуг, фірмові найменування тощо¹. Інтелектуальна власність поєднує промислову власність, зокрема права на винаходи, корисні моделі, промислові зразки, знаки для товарів та послуг, зазначення походження товарів і авторське право, суміжні права, що охоплюють права на літературні, наукові твори, комп'ютерні програми і бази даних і т.д. Майнові права на об'єкти інтелектуальної власності, відображені у бухгалтерському обліку установи, підприємства, набувають статусу нематеріальних активів.

Необхідність в експертній оцінці інтелектуальної власності та нематеріальних активів виникає у разі купівлі-продажу ліцензій; при укладанні договорів на передачу ноу-хау; під час передачі прав на об'єкти інтелектуальної власності до статутного фонду господарчих товариств і підприємств; при укладанні договорів про спільну діяльність; якщо необхідно визначити збитки внаслідок несанкціонованого використання інтелектуальної власності при недобросовісній конкуренції.

Вартість інтелектуальної власності оцінюється також і тоді, коли встановлюється обґрунтована ринкова вартість підприємства з метою купівлі-продажу майна; при отриманні кредитів під заставу; визначенні бази для оподаткування; страхуванні майна; визначенні вартості паїв учасників під час реорганізації та ліквідації підприємства.

Діяльність з оцінки інтелектуальної власності в Україні регламентується Законом України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність», а також залежно від мети оцінки: «Стандартами бухгалтерського обліку» — для оцінки з метою бухгалтерського обліку; Законом України «Про господарські товариства» — при створенні господарських товариств; нормативними документами Фонду державного майна України — при приватизації; Законом України «Про інвестиційну діяльність в

Україні» — при інвестуванні. Зазначимо, що при іноземному інвестуванні Закон України «Про режим іноземного інвестування» визначає, що вартість іноземної інвестиції має бути підтверджена експертною оцінкою, здійсненою в Україні. Така оцінка провадиться на підставі Закону «Про наукову та науково-технічну експертизу». Під час укладання цивільно-правових угод вартість, як правило, визначається за домовленістю сторін.

Проте вказані нормативні акти не регламентують детально порядок та підходи до оцінювання, яке здійснюється фахівцями-оцінювачами та спеціалізованими організаціями, котрі мають відповідну кваліфікацію та сертифікат.

Основним видом вартості, який розглядається при експертній оцінці, є ринкова вартість. У Міжнародних стандартах оцінки² дається таке її визначення: «Ринкова вартість — це розрахована сума на дату оцінки, за яку інтелектуальна власність обмінюється між готовим купити покупцем та готовим продати продавцем у комерційній угоді після належного маркетингу, під час якої кожна зі сторін діяла компетентно, виважено і без примусу». Ринкова вартість визначається як найвірогідніша ціна на ринку на дату оцінки. Це максимальна ціна, якої може досягти продавець, та мінімальна, що може бути запропонована покупцем. Вважається, що покупець не заплатить за конкретну інтелектуальну власність ціну більшу, ніж коштує інша інтелектуальна власність, яка має ті самі споживчі якості. Оцінювач аналізує реальні ринкові угоди і порівнює оцінюваний об'єкт з іншими, які мають аналогічні споживчі якості.

Крім ринкової, визначаються ще й інші види вартості, основними з яких, згідно з міжнародними стандартами, є: споживча, інвестиційна, вартість відтворення об'єкта, вартість заміщення, страхова вартість, вартість для цілей оподаткування майна юридичних та фізичних осіб, ліквідаційна вартість.

За своєю природою нематеріальні активи — це особливий вид активів, для оцінки яких неможливо використати традиційні підходи, котрі застосовуються щодо нерухомості та рухомого майна. До того ж нереально розробити універсальну методику оцінки нематеріальних активів. Це пов'язано насамперед з тим, що ці активи неоднорідні за своїм складом, характером використання чи експлуатації у процесі виробництва та мають різний ступінь впливу на фінансовий стан та результати господарської діяльності підприємства. Основними факторами, які визначають вартість об'єкта інтелектуальної власності, є правові, витратні та прибуткові³.

До **правових** належать: строк дії охоронного документа, його надійність, обсяг прав, що передаються. **Витратні** фактори — це витрати на створення об'єкта правової охорони, на реєстрацію прав та підтримку чинності охоронних документів, на маркетинг та рекламу, на страхування ризиків, пов'язаних з об'єктами інтелектуальної власності, на розв'язання правових конфліктів. Сюди ж відносять податок на операції, пов'язані з використанням об'єктів інтелектуальної власності, та інфляційний фактор. І, нарешті, **прибутковими** факторами є очікувані ліцензійні платежі та очікуваний економічний ефект від використання об'єктів інтелектуальної власності.

Перший крок при оцінці — визначення мети оцінки і, залежно від неї, — виду вартості, яку треба розрахувати. Наступним кроком є вибір методології оцінки, тобто загального підходу та конкретних методів оцінки. Обираючи метод оцінки, оцінювач повинен керуватися такими основними критеріями:

— достовірність: методи оцінки мають викликати довіру і бути достовірними з практичного і теоретичного погляду;

- об'єктивність: оцінювач має керуватись об'єктивною інформацією;
- універсальність: достовірність зростатиме, якщо використовуватимуться стандартні підходи для компаній, галузей промисловості та різних видів нематеріальних затрат;
- грошові витрати: вигоди, які випливають з результатів оцінки, повинні бути достатніми для виправдання зусиль, затрачених на проведення оцінки;
- послідовність: методики мають послідовно використовуватись протягом багатьох років, що полегшуватиме процес оцінки;
- надійність: оцінка має бути достовірною, такою, щоб інші оцінювачі могли відтворити одержані результати, використовуючи аналогічні підходи до оцінки;
- адекватність (відповідність): підходи до оцінки повинні відповідати запитам користувача;
- практичність: методи та параметри, що використовуються, мають бути зрозумілими та відносно простими для їх практичного застосування.

Відповідно до Міжнародних стандартів оцінки при визначенні вартості майна підприємств, що організуються вперше, та діючих підприємств зазвичай використовують три основні підходи — **витратний, ринковий та прибутковий**, кожен з яких передбачає застосування ряду методів. Ці методи дають різні значення вартості оцінюваного об'єкта. Тому в процесі подальшої роботи застосовується порівняльний аналіз використаних методів, виявляються їх переваги та недоліки, проводиться узгодження вартості і, таким чином, більш обґрунтовано встановлюється ціна об'єкта власності.

Витратний підхід ґрунтується на вивченні можливостей інвестора купити той чи інший об'єкт. Покупець не заплатить за нього більшу суму, ніж та, за яку він може купити аналогічний за своїми споживчими властивостями об'єкт без істотних затримок. Цей метод дає об'єктивні результати, коли є можливість точно оцінити величини витрат на створення аналогічного об'єкта інтелектуальної власності та його зносу за обов'язкової умови відносної рівноваги попиту і пропозиції на ринку. Найчастіше для розрахунку поточної вартості інтелектуальної власності реалізуються *метод визначення первісних витрат, метод вартості заміщення та метод вартості відтворення*.

Вартість інтелектуальної власності, яка розраховується *методом визначення первісних витрат*, називається історичною тому, що вона насамперед базується на фактичних витратах, інформація про які міститься у бухгалтерській звітності. При цьому первісні витрати збільшуються на підприємницький прибуток, але водночас враховується знос інтелектуальної власності. У разі необхідності витрати можуть бути проіндексовані.

Для нематеріальних активів, на відміну від матеріальних, існує часовий (строковий) та моральний знос⁴. Строковий знос залежить від термінів охорони об'єктів інтелектуальної власності, встановлених Законом, та умов договорів і може не збігатися з періодом повної амортизації. Він не пов'язаний прямо з економічним старінням чи моральним зносом інтелектуальної власності. Моральний знос пов'язаний з появою нових, прогресивніших об'єктів інтелектуальної власності.

При оцінці об'єкта інтелектуальної власності *методом вартості заміщення* за взірць править аналогічний за функціональними можливостями та варіантами використання

об'єкт. Максимальна вартість інтелектуальної власності визначається мінімальною ціною, яку потрібно сплатити при купівлі інтелектуальної власності з аналогічними споживчими якостями.

Метод вартості відтворення допомагає визначити, які витрати необхідні для розробки чи купівлі точної копії оцінюваного об'єкта інтелектуальної власності.

Алгоритм оцінки витратним методом показано на схемі 1.

Схема 1

Ринковий підхід може дати досить об'єктивну характеристику вартості об'єкта інтелектуальної власності у разі достатньої наповненості ринку. При цьому застосовується *метод прямого порівняльного аналізу продаж*. Він полягає в тому, що збирається інформація про об'єкти інтелектуальної власності, які були продані на відповідному ринку, потім вносяться корекції щодо можливих відмінностей між об'єктом, що оцінюється, та об'єктом, використовуваним для порівняння. Тобто метод ґрунтується на принципі заміщення. Алгоритм оцінки за цим методом показано на схемі 2.

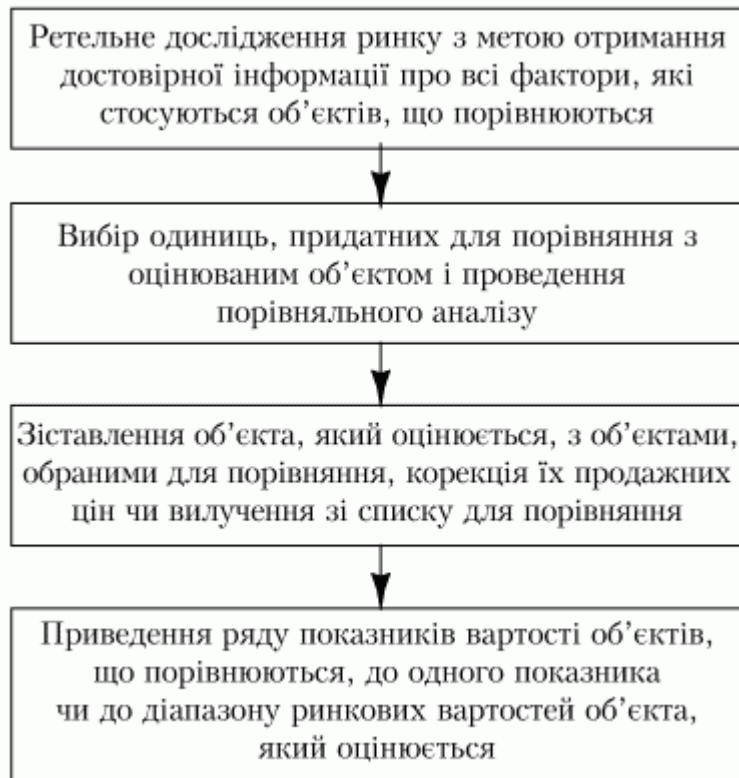

Схема 2

Прибутковий підхід ґрунтується на припущенні, що типовий інвестор, який купує об'єкт інтелектуальної власності, обов'язково розраховує на майбутній прибуток. Тобто вартість об'єкта, що оцінюється, визначається як його здатність приносити прибуток у майбутньому.

Оцінка інтелектуальної власності шляхом оцінки бізнесу являє собою оцінку залежності поточної вартості інтелектуальної власності від вартості всіх майбутніх прибутків, які можна одержати при використанні цієї інтелектуальної власності. Майбутні вигоди переводяться у сьогоденну вартість інтелектуальної власності методом дисконтування кожної майбутньої вигоди відповідною нормою віддачі або методом капіталізації із застосуванням коефіцієнта капіталізації, який повинен відображати послідовність отримання прибутків, зміну вартості інтелектуальної власності та прибутку, а також норму віддачі. Іншими словами, інвестор купує інтелектуальну власність, яка приносить прибуток на сьогоднішні гроші, в обмін на право одержувати майбутні прибутки від експлуатації цієї власності та її продажу.

Прибутковий підхід включає методи дисконтування, капіталізації та звільнення від роялті.

Метод дисконтування найкраще використовувати у випадках, коли мають місце нестабільні потоки прибутків та видатків. В основу методу покладені основні фінансові закони⁵, які можна сформулювати таким чином:

1. Сьогоднішній долар коштує більше, ніж завтрашній.
2. Безризиковий долар коштує більше, ніж ризиковий.

Алгоритм методу дисконтування грошових потоків показано на схемі 3.

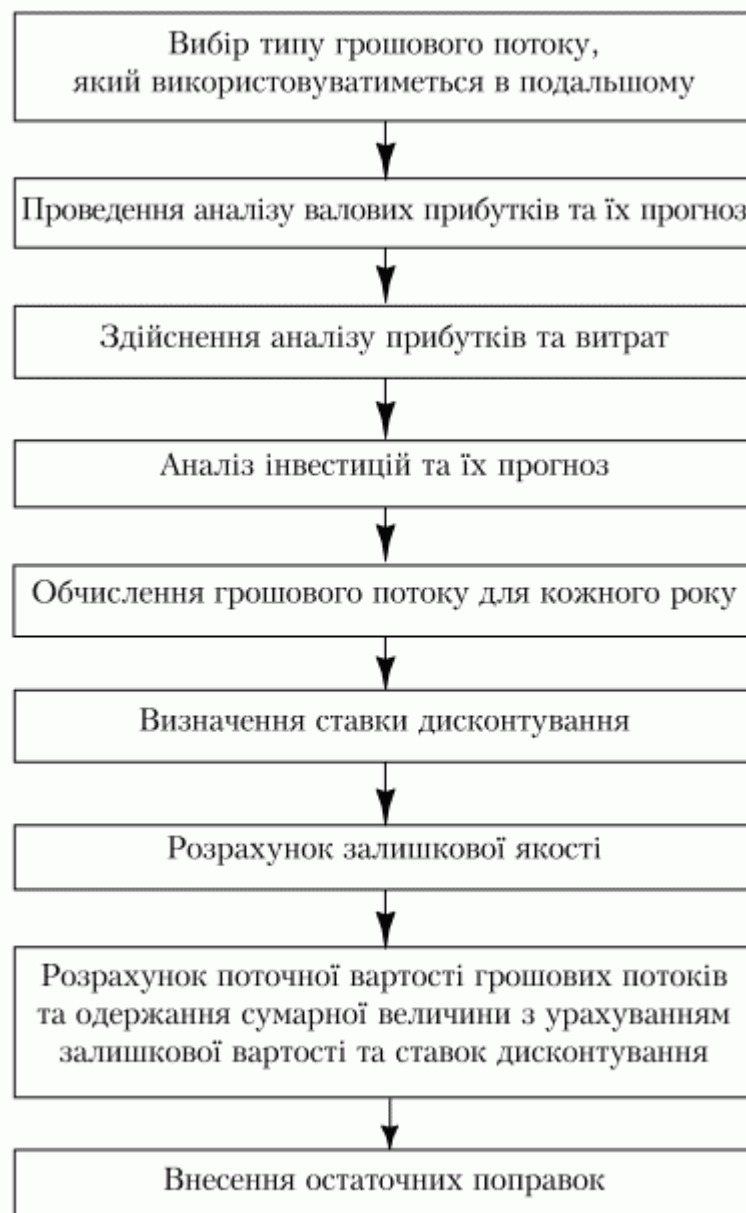

Схема 3

Визначення ставки дисконтування є найвужчим місцем у використанні цього методу. Існує ряд досліджень, пов'язаних з визначенням ставки дисконтування⁶. Досить поширеним є шлях кумулятивної побудови ставки. При цьому за основу ставки дисконтування приймається безризикова ставка. Через ризик, пов'язаний з одержанням майбутніх доходів, ставка ризику повинна перевищувати безризикову ставку і забезпечувати премію за всі види ризику, пов'язані з інвестуванням в інтелектуальну власність, що оцінюється. Такими видами ризику є⁷:

- розмір підприємства 0—5 %;
- якість менеджменту 0—5 %;
- територіальна та виробнича диверсифікованість підприємства 0—5 %;
- структура капіталу 0—5 %;
- диверсифікованість клієнтури 0—5 %;

- стабільність отримання прибутків та ступінь вірогідності їх отримання 0—5 %;
- інші можливі ризики 0—5 %.

У промислово розвинених країнах безризикова ставка приймається на рівні 3—4 %, що відповідає приблизно реальній прибутковості довгострокових урядових облігацій США⁸. До цієї ставки додаються премія за ризик країни та премії за інші можливі ризики. В Україні рекомендується за основу брати ставку за депозитними вкладками юридичних осіб найнадійніших банків. Ця ставка (початкова) включає безризикову ставку та ставку за ризик, пов'язаний з інвестиціями в економіку України.

У цілому метод дисконтування грошових потоків, який ґрунтується на аналізі цих потоків за весь період використання об'єкта інтелектуальної власності, дає змогу оцінити вартість інтелектуальної власності при нестабільних грошових потоках. Але цей метод потребує великого масиву інформації, інакше вартість буде оцінена неправильно.

В основі *методу капіталізації прибутків*— капіталізація як переведення прибутків від використання майна у його вартість. При цьому припускається, що прибуток не змінюється у часі. Тому цей метод краще використовувати при оцінці об'єктів, які вже функціонують і мають стабільні, тобто такі, що добре прогнозуються, величини прибутків та видатків. Поточна вартість об'єкта оцінки визначається шляхом ділення щорічного прибутку, який отримують від комерційного використання об'єкта оцінки, на коефіцієнт капіталізації.

Схема 4 показує алгоритм методу капіталізації.

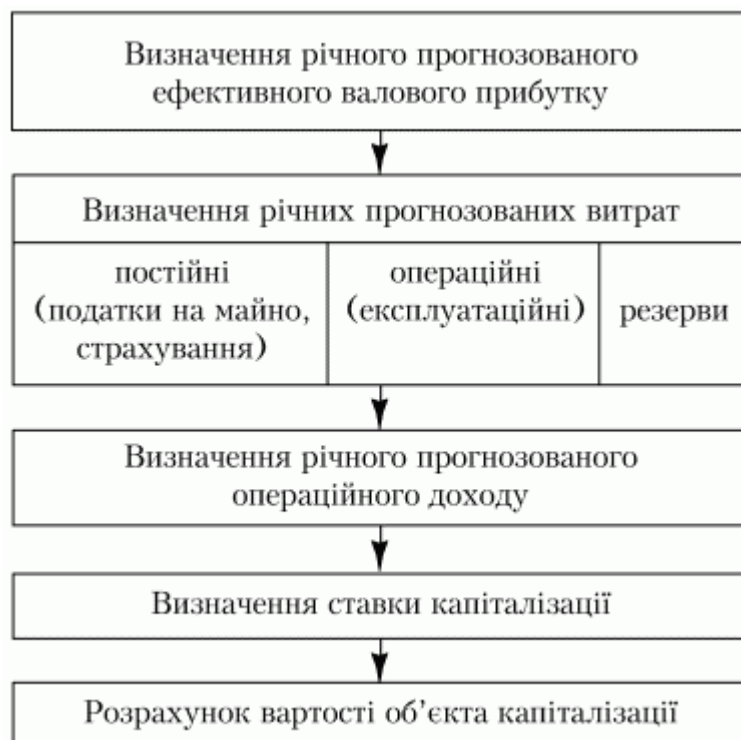

Схема 4

Складним моментом у цьому методі є вибір ставки капіталізації, яка істотно залежить від стабільності прибутку компанії. Якщо компанія має стабільний приріст прибутку, то обирається нижча ставка капіталізації, що, в свою чергу, призводить до зростання ринкової вартості інтелектуальної власності. І, навпаки, за нестабільних прибутків ставку

капіталізації збільшують⁹. Істотним недоліком методу капіталізації є те, що його можна застосовувати лише у випадках, коли прибуток стабільний або його можна спрогнозувати. Якщо неможливо визначити ставку капіталізації, цей метод не використовують.

Досить ефективним є *метод звільнення від роялті*. При оцінці припускається, що інтелектуальна власність, яку використовують на підприємстві, йому не належить. Тому частину доходу підприємство повинно сплачувати як винагороду за гіпотетичною ліцензією особам, які мають права на відповідні об'єкти інтелектуальної власності.

Вартість інтелектуальної власності визначається як сума майбутніх грошових потоків роялті, приведених з використанням ставки дисконтування до поточної вартості.

Алгоритм застосування методу звільнення від роялті відтворює схема 5.

Схема 5

На розмір ставок роялті впливають такі обставини¹⁰: економічна ефективність ліцензії; наявність та обсяг патентного захисту; обсяг прав, які передаються за ліцензією; обсяг документації та ноу-хау, що передаються; інжиніринговий супровід; кон'юнктура ринку; конкурентні пропозиції.

Крім загальних методів, існує ряд таких, що застосовуються в окремих випадках і для певних видів інтелектуальної власності. Наприклад, метод ринкових мультиплікаторів, методи оцінки брендів, методи, що ґрунтуються на гібридному базисі¹¹.

Порівнюючи розглянуті підходи, можна дійти висновку: перевагами прибуткового методу є те, що він враховує майбутні очікування прибутків та видатків підприємства, забезпечує облік економічного старіння, а також включає ринковий аспект. До його недоліків належать складність проведення прогнозу і те, що він досить суб'єктивний. Ринковий підхід вигідний тим, що ґрунтується в основному на ринкових даних і відображає практику, яка склалася між покупцями та продавцями. Його недоліки — складність в отриманні вихідних даних по компаніях, які порівнюються, необхідність внесення ряду поправок, а також те, що він базується на минулих тенденціях і не враховує майбутні вигоди. Що ж до витратного підходу, то його перевагами є те, що він працює з первісною бухгалтерською документацією та дає об'єктивну оцінку витрат. А його недолік — те, що минулі витрати не завжди відображають можливість приносити прибуток у майбутньому.

Відповідно до Міжнародних стандартів оцінки при визначенні ринкової вартості об'єктів інтелектуальної власності повинні виконуватись такі дії:

1. Збирання та аналіз правових, фінансових, технічних та інших даних щодо об'єкта, який оцінюється. Сюди належить інформація про:

- власника об'єкта та безпосереднє оточення, яке впливає на величину вартості об'єкта;
- юридичний статус об'єкта (вид, форма правової охорони, існування прав власності чи прав на використання об'єкта);
- складові частини об'єкта;
- стан ринку (маркетинг) стосовно оцінюваного об'єкта.

2. Аналіз основних форм використання об'єкта, що оцінюється, та можливих варіантів його використання.

3. Збирання та аналіз інформації про умови ринкових угод, про угоди з аналогічними об'єктами, які мали місце на ринку можливої реалізації в минулому.

Аналізуючи ці дані, треба враховувати істотні відмінності між об'єктом, який оцінюється, та об'єктами-аналогами, щоб внести відповідні корекції у їх ринкову вартість. Також мають бути враховані відмінності в обсязі прав, що передаються, в умовах оплати під час продажу об'єктів та стану ринку на дату оцінки.

Якщо інформації про факти продажу об'єктів, які можна порівняти, недостатньо, використовують дані стосовно пропозиції щодо продажу таких об'єктів, враховуючи при цьому умови та обмеження, котрі існують при використанні подібної інформації для оцінки вартості об'єкта, що розглядається.

4. Збирання та аналіз інформації, необхідної для оцінки складових частин об'єкта.

5. Збирання та аналіз інформації щодо фактичних витрат на створення об'єктів, які можуть замінити за своїми споживчими якостями складові частини об'єкта, що оцінюється.

6. Збирання необхідної інформації та визначення наявного зносу (амортизації) об'єкта, що оцінюється. При цьому враховується функціональний знос (моральне старіння) і можливі втрати вартості, пов'язані з появою на ринку аналогічних об'єктів з вищими техніко-економічними показниками.

7. Збирання та аналіз інформації про економічні характеристики об'єкта, який оцінюється. Така інформація стосується:

- доходів, що їх отримують від експлуатації об'єкта (потенційних і фактичних);
- витрат, пов'язаних з експлуатацією (використанням) аналогічних об'єктів (при цьому розробляють, якщо це необхідно, обґрунтований прогноз можливих майбутніх доходів та витрат при експлуатації об'єкта, який оцінюється).

8. Збирання та аналіз інформації, необхідної для визначення норми капіталізації (і/або дисконтування) відповідно до об'єкта оцінки.

9. При оцінці ринкової вартості об'єкта враховують вплив на вартість наявності та строків діючих договорів (опціонів) щодо продажу чи розробки і реалізації проектів, у яких планується використання об'єктів, що оцінюються.

10. Обґрунтоване узгодження розрахованих величин вартості, отриманих внаслідок використання різних підходів до оцінки. При цьому кінцевим результатом оцінки може виступати як одна величина, отримана шляхом узгодження обчислених різними способами значень вартості, так і діапазон величин.

Процедура оцінки¹², як правило, охоплює такі етапи:

- знайомство з об'єктом оцінки;
- інтерв'ю з власником;
- дослідження ринку;
- необхідні розрахунки та підготовка експертного висновку.

У розроблених Центром інтелектуальної власності та передачі технологій Рекомендаціях щодо оцінки інтелектуальної власності та нематеріальних активів¹³ викладено конкретні підходи до проведення такої оцінки в академічних установах (лист Президії НАН України до установ НАН України від 13.09.01, № 58/1278-8).

Рекомендації розроблені на підставі досвіду фахівців-оцінювачів Центру з оцінки прав на об'єкти інтелектуальної власності, які створені в Україні, а також тих, що інвестуються в Україну іноземними компаніями.

Використання сучасних підходів до оцінки інтелектуальної власності сприятиме обґрунтованості роботи установ НАН України при наданні ліцензій, створенні венчурних підприємств, укладанні міжнародних контрактів.

---

*Ю. Капіца, І. Мальчевський,
Н. Аралова, Л. Федченко*

Оцінка вартості інтелектуальної
власності в наукових організаціях

Резюме

Викладені підходи до оцінки інтелектуальної власності в наукових організаціях, включаючи витратний підхід, прибутковий, ринковий. Здійснено аналіз законодавства України з оцінки вартості інтелектуальної власності.

*Y. Kapitsa, I. Malchevskiy,
N. Aralova, L. Fedchenko*

Intellectual Property Valuation
in the Research Organisation

Summary

The article gives a systematic description of approaches used for intellectual property valuation in scientific organisation based on Ukrainian regulations and international valuation standards.

© *КАПИЦА* Юрій Михайлович. Кандидат юридичних наук. Директор Центру інтелектуальної власності та передачі технологій (ЦІВПТ) НАН України (Київ).

МАЛЬЧЕВСЬКИЙ Ігор Анатолійович. Кандидат хімічних наук. Керівник Сектора фізико-технічних та математичних наук Науково-організаційного відділу Президії НАН України (Київ).

АРАЛОВА Наталя Ігорівна. Кандидат технічних наук. Завідувачка відділу ЦІВПТ НАН України.

ФЕДЧЕНКО Людмила Юріївна. Кандидат технічних наук. Вчений секретар цієї ж установи. 2002.

---

¹ [\[до тексту\]](#) Закон України «Про оподаткування прибутку підприємств» // ВВР. — 1995. — № 4. — С.28.

² [\[до тексту\]](#) Международные стандарты оценки МСО 1—4. — М.: Рос. об-во оценщиков, 1995.

³ [\[до тексту\]](#) Брыжко В. М., Завгородний А. Ф., Пичкур А. В. Лицензирование прав и патентование научно-технологической продукции. — К.: УААН, 1994. — 195 с.

⁴ [\[до тексту\]](#) Леонтьев Б. Б. Оценка интеллектуальной собственности для целей лицензирования // WIPO Regional Seminar for Scientists and Researches of Licensing.— Kyiv, October 5 to 7, 1998.

⁵ [\[до тексту\]](#) Тарасевич Е. И. Оценка недвижимости. — Спб, 1997. — 422 с.

⁶ [\[до тексту\]](#) Михайлова Н., Кондрунина М. Обоснование ставки дисконтирования путем использования основных рыночных финансовых индикаторов доходности капитала//www.cfin.ru/finanalysis/discount_rate.htm; Clark J., Hinderland T. Capital Budgeting/Planning and Control of Capital Expenditures. — 1997; Комаров А. Как оценить компанию/irtx.irku/chuck/_tmp/ren...ry/SMAG/24-1997-111/article 31/htm.

⁷ [\[до тексту\]](#) Федотова М.А. Сколько стоит бизнес? Методы оценки. — М.: Перспектива, 1996. — 103 с.

⁸ [\[до тексту\]](#) Stocks, Bonds, Bills and Inflation. Ibbotson Yearbook. — 1999.

⁹ [\[до тексту\]](#) Федотова М.А. Цитована праця.

¹⁰ [\[до тексту\]](#) Новосельцев О.В. Методы расчета цены лицензии // WIPO Regional Seminar for Scientists and Researches of Licensing. — Kyiv, October 5 to 7, 1998.

¹¹ [\[до тексту\]](#) The Valuation of Intangible Assets Special Report № 254. — 103 p.

¹² [\[до тексту\]](#) Новосельцев О. Подходы к оценке интеллектуальной собственности // Интеллектуальная собственность. — 1998. — № 4. — С. 2—6.

¹³ [\[до тексту\]](#) Капіца Ю. М., Мальчевський І. А., Федченко Л. Ю., Аралова Н. І. Рекомендації з оцінки вартості інтелектуальної власності. — К., 2001. — 40 с.